

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

Türk dünyasının ortak kültür unsuru olan Nevruz, en eski dönemlerden bugüne kadar yaşayagelmiştir. Nevruz; Orta Asya'da yaşayan Uygur, Türkmen, Özbek, Azeri, Kazak, Kırgız gibi Türk topluluklar ile Anadolu ve Balkan Türklerinin ve İranlıların "yenigün" ve yılbaşı olarak kabul ettikleri gündür.

Türklerde bahar, yılbaşı, Nevruz ve benzeri geleneklerle ilgili olarak Türk destan ve efsaneleri oldukça önemli ipuçları vermektedir.¹ Nitekim Ergenekon Destanı'nda;

"...Dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Dağın üstünü, arka yanını, beri yanını böylece doldurduktan sonra yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yerde kurdular. Ateşleyip, körüklediler.

Tanrı'nın gücü ile ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverdi. Yüklü deve çıkacak kadar yol oldu. O günü, o ayı, o saati belleyip dışarı çıktılar.

O günden beri yeni yılın başladığı gece KökTürklerde adettir. O günü "bayram" sayarlar. Bir parça demiri ateşe salıp kızdırırlar. Önce Kağan bunu kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver. Ondan sonra beyler de öyle yapar. Bu günü mukaddes bilirler, böylece Tanrı'ya şükretmiş olurlar."² şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Demir dağın eritilmesi ve Türk hakanlarının her bahar bayramında örs üzerinde kızdırılmış demir döğmeleri, Türklerde demirciliğin milli sanat olması ve demir kültürü ile açıklanabilir.³ KökTürklerde (Göktürk) büyük törenlerin yapıldığı ve ecdat mağarası olarak tanıtılan bu yer Türk ananesinde Ergenekon adını almıştır. Ergenekon'dan çıkış, yeni yılın başlangıcı yani Nevruz günüdür.

Türk destan ve efsanelerinde, bozkurt, demir ve demircilik, ateş ve yenigün motifleri işlenmektedir. Bozkurt rehberliği, demir ve demircilik medeniyeti, ateş kurtuluş ve temizlenmeyi, yenigün de yeniden varoluşu anlatmaktadır.

Divanü Lûgatit Türk'te, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yılbaşı 21 Mart, yani Nevruzdur. Türkler bugüne "yeni gün" demektedirler.⁴ Takvimi Celali'de sene başı ve ilkbahar başlangıcı olan bu gün, Rumi takvime göre 9 Mart'a tesadüf etmekte ve Nevruz olarak kabul edilmektedir.⁵ Türklere ait bu kaynaklara göre, Türklerde yılbaşı ve baharın başlangıcı Mart ayıdır, Nevruz'dur. On İki Hayvanlı Türk Takvimi üzerine Türkiye'de doktora yapan İranlı Ebulfaz Nebeyî, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin başlangıcının 21 Mart tarihi ve Nevruz günü olduğunu çok net ve açık bir şekilde belirtmiştir.⁶ Yine Batılı Türkolog ve Sinologlar, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin Türklere özgü ve onların icadı olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan ünlü Fransız Sinoloğu Abel Remusat (1788-1832), "Bu takvim Türklerin biricik buluşudur" derken, bir başka Fransız Türkolog ve sinoloğu Edouard Chavannes (1865-1918), "Kim ne derse desin her yönü ile Türk düşüncesine uygun olan bu takvim, Türklerin kendi buluşudur ve Çin'e M. 48 yılında Türkler tarafından sokulmuştur"⁷ demektedir.

Türk dünyasında en eski dönemlerden beri Nevruz, yılbaşı, baharın başlangıcı, yenigüne ilaveten Ergenekon'dan çıkış günü olarak da kullanılmıştır.⁸ Nevruzlu, Nevruz Köyü, Nevruz Yaylası gibi yer isimleri; Nevruz, Nevruzay, Atabeg Nevruz, Nevruz Han gibi şahıs isimleri ve baharın simgesi Nevruz Çiçeği de bitki ismi olarak Türk Kültür Tarihi'nde yerini almıştır.⁹ Nevruz Çiçeği kar altında, Şubat sonları ile Mart ayları içinde bitmeye başlayan içi mor damarlı, duru beyaz bir çiçektir.¹⁰

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

Buna ilaveten Nevruz Çiçeği tabii özelliğini, önemli ve anlamlı bir motif olarak, Türk süsleme sanatlarında yaklaşık üç bin yıldır sürdürmektedir.¹¹

Nevruz Çiçeği motifi M.Ö. 1. bine ait Altun Yiş mezarlarında bulunan (Pazırık V. Kurgan), Kagnılı boylarının kullanıldığı kagnının üstüne gerilen renkli keçelerden müteşekkil çadır örtüsünde yer almıştır.¹² Tarihten bugüne gelen seyir içerisinde peynir veya kırmızı tulumunda, halı kilim motiflerinde, Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'nde, giyim kuşam ve ev eşyalarında Nevruz Çiçeği motifini görebiliyoruz.¹³

Eski Türk imparatorlukları devrinde ilkbahar ve güz bayramlarının devletin resmi bayramı olduğuna dair çeşitli Çin kaynakları şahitlik yapmaktadır.¹⁴ Çin kaynaklarında Wusun/Usun (Vusun) olarak kaydedilmiş olan Türk grupları M.Ö. 150 sıralarında Çin baskısı yüzünden Isıkgöl'ün (Issık Göl) güneyine göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu olayla ilgili olarak Wusun Kağanı'nın oğlunun bir dişi kurt tarafından kurtarıldığı ve Isıkgöl bölgesine getirildiği efsanesi doğmuş ve Çin yıllıklarına bu şekilde geçmiştir.¹⁵

Nevruz geleneği Orta Asya Türk topluluklarında çok eski tarihlere kadar inmektedir.¹⁶ Çin kaynaklarında Hunların, milattan yüzlerce yıl önceleri, 21 Mart tarihinde hazır yemeklerle kıra çıktıklarını, bahar şenlikleri yaptıklarını, bu bahar şenliklerinin o günden bugüne değişmeden gelen âdet ve gelenekler olduğunu öğreniyoruz.¹⁷

Tsmachian'ın yazdığı Shihehi adlı kitabın "Hun Tezkeresi" bölümünde "Her yılın birinci ayı olan (yılbaşı) Mart ayında Hunların bütün beyleri Chanyü ordugahına toplanıp kendi adetlerine göre çeşitli kutlamalar ve ibadetlerde buldukları"¹⁸ yazılıdır. Yine Çin kaynaklarında Tsmachian'ın yazdığı Shihehi adlı kitabın "Köktürk Tezkeresi" bölümünde Göktürklerin otların yeşermesini yani baharı yeni yılın başlangıcı olarak kabul ettikleri belirtilmektedir.¹⁹ Ergenekon efsanesine göre her yılbaşında, Ergenekon'dan çıkış gününde demir döverek çeşitli kutlamalar yapılırdı. Bu da Çin kaynaklarında yer alan "Göktürkler her yıl Atalar mağarasında Göktanrı ve Yersu'lara kurbanlar vererek kutlama törenleri yapar" yolundaki görüş ile aynıdır.²⁰

Uygurlarda Nevruz geleneği M.Ö II. yüzyıla kadar inmektedir. 840 yılında Turan bölgesine göç eden Uygurlar, Wangyente'nin anlattıklarına göre ilkbaharda toplu olarak civardaki mabetlere gitmekte idiler.²¹ Uygurlar da diğer Türk toplulukları gibi yeni yıl kutlamalarını Mart ayında düzenlemişlerdir. Bu gelenek daha sonra dinî, mitolojik ve folklorik bir özellik kazanmış ve Uygur Türklerinin vazgeçilmez adetleri arasına girmiştir.²² Çağdaş Uygur resminde Uygurların Nevruz kutlamalarını temsil eden tablolar yapılmıştır.²³ Uygurlarda önemli bir bayram özelliği taşıyan Nevruz'la ilgili gelenekler kesintisiz günümüze kadar gelmiştir. 1938 yılında Aksu yaylasında 78 ilçeden gelen 300 bin kişinin katıldığı büyük Nevruz töreni, işgalci Çin yönetimini rahatsız etmiş ve bu tarihten itibaren Nevruz törenleri yasaklanmıştır.²⁴ Buna rağmen Nevruz mahalli olarak Uygur Türkleri arasında kutlanmaya devam etmiş, son yirmi yıldan beri büyük törenlerle kutlanır hale gelmiştir.²⁵

Uygur Türklerinde Nevruz geleneği büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un kişiliğinde bir efsane olarak ortaya çıkmıştır. XI. yüzyıldan itibaren Kaşgar şehrinin Opal kazasında Kaşgarlı Mahmud'a ait olduğuna inanılan mezar²⁶ "Hazreti Mollam Mezarı" olarak ün kazanmıştır. Her Nevruzda burada tören yapılması gelenek haline gelmiştir.²⁷

Uygur Türklerindeki Nevruz geleneğinin devamlılığı konusunda önemli bir belge de

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı'nın "Bahariye ve Nevruz Beyitleri"dir.²⁸ Burada Nevruz'un mahiyeti, Türk düşüncesindeki yeri ve tarihi kökeni hakkında bilgi verilmektedir.

Uygur Türklerinde halkın geniş meydanlarda toplanarak müzik eşliğinde çalgılı, ezgili, danslı kutladıkları toplantılara meşreb adı verilmekte ve her Nevruz'da noruz meşrebi bayram özelliğine uygun biçimde yerine getirilmekte, halk doyasıya eğlenmektedir. Kirlara çıkararak ateşler yakılır. Bu ateşe, Uygur Türkleri gülhan adını vermektedir.²⁹ Nevruz Bayramı günlerinde önemli bir törende "kalemkeşler" arasındaki şiir yarışmasıdır.³⁰ Müşaire yığını olarak adlandırılan bu toplantı Anadolu'daki "Aşık atışmaları"ni andırmaktadır.³¹

Kaynaklar Uygur Devleti'nin yıkıntıları üzerinde kurulan Kırgız Kağanlığı'nda da Nevruz kutlamalarının ilkbahar bayramı olarak kutlandığını yazmaktadır.³² Yenisey kıyılarında yaşayan Kırgızların, Nevruz gününü IX. yüzyılda bayram şeklinde kutladığını Çin yıllıklarından öğreniyoruz.³³ Arkeologlar, Nevruz'un 56 bin yıllık geçmişinden söz etmektedirler.³⁴

Kırgızlar, her Türk topluluğunda olduğu gibi tabiat sırları hakkında bilgiler toplayıp, tecrübelerini destanlar, töreler, ayinler, efsaneler, atasözleri gibi ebedileşmiş formüllerle nesillere aktarmışlardır. Bu formüller ve kullandıkları 12 hayvanlı takvimleri, ayların, mevsimlerin hatta günün 24 saatinin bile ayrıntılı olarak belirlenmesi, onların tabiat bilgileri, astrolojik izlenimleri üzerinde kurulmuştur.

Tabiatın kış uykusundan uyanıp, yeniden doğduğu, yeni bir yılın, yeni bir hayatın başlangıcı olarak "Yeni Gün" adını verdikleri Nevruz için gece ile gündüzün eşit olduğu, güneşin iki yarım küreye de eşit miktarda ışık ve ısı saçtığı günü almaları hiç de anlamsız olmamıştır. Nevruz, eşitliğin ve paylaşımın felsefi temelini oluşturmaktadır.³⁵

Nevruz'da Kırgızlar yedi gün önceden bayram temizliklerine başlarlar, evler, ağıllar, bahçeler temizlenir, badanaboya yapılır, çamaşırlar yıkanır. İnsanlar da yıkanır, Nevruz'da güzel bayramlık elbiselerini giyerler. Dargın olanlar barışırlar, evlerdeki bütün odalar tütsülenir. Nevruz akşamı avlu yakınında ateş yakılır ve bütün insanlar yaşlı genç demeden ateşten atlarlar. Ateşten atlama; Nevruz günü sadece yaşadıkları yeri, eşyalarını, bedenlerini değil, kendi ruhlarını, niyetlerini de temizleyerek yeni yıla bedende, canda, gönülde arınmış olarak girme niyetlerini ifade eder.³⁶

Kırgız Türklerinde yıl gece ile gündüzün bir olduğu Nevruz günü festivallerle başlar. 22 Mart günü "Başay" denilen yeni yılın ilk ayının birinci günüdür.³⁷ Yazılı kaynaklar Nevruz'un Kırgızlarda 2000 yılı aşkın bir süredir kutlandığına işaret etmektedir. Kırgızistan'da 1991 yılından itibaren milli bayram olarak ilan edilen Nevruz Kırgızlarda Nooroz olarak ifade edilmektedir.³⁸

İlhanlılar zamanında da (1220-1350) bahar bayramı geleneği görülmektedir.³⁹

Kazakistan Türkleri Nevruz Bayramı'na "Ulus kün" veya "Ulustin ulıy künü" yani "ulu gün", "Ulusun ulu günü" deyimini kullanmaktadırlar.⁴⁰ Kazaklarda Nevruz geleneğinin Sovyetler Birliği yönetimi tarafından yasaklandığı 1930 yılına kadar bu deyim kullanıldığı bilinmektedir. Kazakistan'da Nevruz, yılbaşı olarak kutlanmaktadır.⁴¹

1922 yılında Orenburg'da basılan Kazak takviminde bu yılın başı Nevruz günü "Köpek

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

yılının sonu ve domuz yılının başlangıcı olarak gösterilmiştir.⁴²

Kazak Türkleri Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra 1991 yılından itibaren Nevruz'u "Ulustin ulu күnü" ifadesiyle milli bayram ilan etmişlerdir. Bu gün, iyiliğin kötülüğe galip geldiği gün olarak nitelendirilip "ulusınulu күnü keldi" diyerek coşkuyla karşılanmaktadır.⁴³

Moğolistan Kazaklarında Nevruz bayramı "Navruz" olarak ifade edilmekte ve Nevruz kutlamalarına Kur'an okunarak başlanmaktadır. Eğlenceler 22 Mart gecesine kadar sürmektedir. Genelde Nevruz boyunca yerine getirilen adetler Kazak Türklerinde olduğu gibidir.⁴⁴

Kazak genç kızları Nevruz gecesini "uyku aşar" adı verilen bir yemek yaparlar. Bu yemekten özellikle ilgi duydukları gençlere ikram eden genç kızlara, karşılık olarak tarak, ayna, esans, kolonya vb. gibi armağanlar verilir.⁴⁵

Özbekistan tarihinde Nevruz kutlamaları ile ilgili olarak 14. yüzyılda Sir Derya kıyılarında kaleme alınan "Kısasü'l Enbiya" veya "Kısasü'l Rabgazi" adlı eserde Nevruz bayramı ile ilgili şiirler yer almaktadır.⁴⁶ 20. yüzyıl başlarındaki tespitlere göre Semerkand, Buhara ve Endican taraflarında Nevruz törenleri 21 Mart'ta başlamakta ve bir hafta kadar devam etmektedir.⁴⁷ Özbekistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra, 21 Mart 1991 tarihinden itibaren Nevruz milli bayram olarak devlet töreniyle kutlanmaya başlamıştır.

Nevruz, Tataristan ve Kazan Türkleri arasında tarihi çok eskilere giden bir gelenek olarak yaşamaktadır. Kazan Türklüğünün ataları kabul edilen İdil Bulgarları/Volga Bulgarları arasında Bulgar kahramanları yanında bir de "Nevruz Beyti" vardır. Ayrıca Kazan Türklerinin büyük alimi Ş. Mercani'ye (1818-1889) göre Nevruz bayramı iki bin yıl öncesinde kutlanılmaya başlanmış, önce Tacikistan Tatarları arasında daha sonra İdil boyu Tatarları arasında yaygınlaşmıştır.⁴⁸ Özellikle Sovyetlerin dağılmasından sonra bu bölgelerde 21 Mart Nevruz 1991 tarihinden itibaren büyük coşkuyla kutlanmaya devam etmektedir.

Nevruz bayramı milattan önceki devirlerde şekillenmiş, Hun, Göktürk, Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek ve Tatar Türkleri tarafından da kutlandığı için Türk topluluklarına komşu olan Çinlilerin hayatında derin etkiler bırakmıştır.⁴⁹

Ergenekon efsanesindeki Bozkurt'un "rehberlik" özelliği ve bugünün "Nevruz" olması ile ilgili olarak Azerbaycan Türklerinde Ergenekon'un değişik bir versiyonu tespit edilmiştir:

"Deyirler Oğuzlar ele o vaxtdan hemen günü en eziz bayramlarından hesap elemişler. Ele o günden Oğuzoğlu'nun hayatında yeni gün başlamış, o gün Novruz adını veren Oğuzoğlu onu her yaz bayram etmiştir. O günden Novruz xalg arasında firavan yarayışa, bolluğa, berekete, yaratıcı emeye çağırış remzine çevilmiştir."⁵⁰

Azerbaycan Türkleri'nde Nevruz Bayramına mahalli şive ile Noruz/Noyroz denildiği gibi Ergenekon Bayramı ve Bozkurt Bayramı da denilmektedir. Nevruz Bayramı ile ilgili gelenekler bugün Kafkasya'da, Azerbaycan Türklerinde, İran'daki Türk topluluklarında ve Anadolu'daki Kafkasya muhaciri Azerbaycan, Karapapak, Tatar vb. Türkler arasında yaşamaktadır.⁵¹ Azerbaycan Türkleri arasında Nevruz Bayramı üç gün sürmektedir. Her

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

yıl Mart ayının 2123'üncü günleri bayram, büyük törenlerle kutlanır.⁵² Güney Azerbaycan Türkleri arasında Nevruz Bayramı 21 Mart'tan itibaren yedi gün kutlanır.⁵³ Kafkasya'da yaşayan Kumuk, Karaçay, Malkar ve Nogay Türkleri arasında da 21 Mart günü Nevruz Bayramı olarak kutlanmaktadır.⁵⁴

Karakalpak Türklerinde Sovyet istilasından önce ve bugün devlet töreni ve halk desteği ile Nevruz milli bir bayram olarak kutlanmaktadır.⁵⁵

Türkmenistan'da Nevruz tarihi seyir içinde yılbaşı olarak kutlanmış ve bugün de 21 Mart günü resmi tatil ilan edilerek Nevruz bayramı olarak kutlanmaktadır.⁵⁶

Tacik Türklerinde Nevruz geleneği diğer Orta Asya Türk topluluklarında olduğu gibi binlerce yıldan beri kutlana gelmiştir.

İran'ın kuzeydoğusundaki Türkmen bölgesinde, Hazar kıyısındaki Türk gruplarında, Sirconat bölgesindeki Kaşgay Türklerinde ve İran Azerbaycan Türk unsurlarında 21 Mart Nevruz Bayramı olarak kutlanmaktadır.⁵⁷

Kıbrıs Türkleri ve Bulgaristan Türkleri arasında Nevruz geleneği yaşamakta ve genel olarak "Mart Dokuzu" adıyla bilinmektedir.⁵⁸

Kosova Muhtar bölgesinde Priştine, Dragaş gibi şehirler ile Makedonya Cumhuriyeti'nde başta Üsküp olmak üzere, eski Yugoslavya Türkleri arasında Nevruz geleneği oldukça yaygındır ve Sultanı Navrız olarak bilinmektedir.⁵⁹

Başkurd Türklerinde çok eskiden beri bilinen Nevruz Bayramı ile ilgili en eski kayıtlı bilgi 1815 yılına inmektedir. Şehabettin Mercani (1818-1889) Nevruz kutlamaları ile ilgili bilgi vererek baharın karşılanması ve yılbaşı olarak Nevruz'u tanıtmaktadır.⁶⁰

Mısır, Suriye ve Filistin'de hüküm süren İhşidîler Türk Devleti'nde Nevruz geleneğinin yaşadığını görüyoruz. 961'de ölen Mısırlı tarihçi yazarlarından Kindî'nin Kitabı'l Vülât ve Kitabı'l Kudat isimli eserinde İhşidîlerin ikinci hakanı EbulKasım Unûcur'un (946-960) 28 Muharrem'de bir Cumartesi gününe denk gelen Nevruz kutlamalarındaki (yerlere) su serpmeye âdetlerini yasakladığını bildirmektedir.⁶¹

XI. yüzyılda meşhur Selçuklu veziri Nizamül Mülk, Siyasetname'sinde Nevruz'un yılbaşı olduğunu⁶² ve Türkler arasında yaygın olarak kutlandığını belirtir.⁶³ El Bîrûnî, aynı yüzyılda Nevruz'un canlı bir şekilde Türkler arasında yaşatıldığından söz etmektedir.⁶⁴

Nevruz'un İranlılardan Türklere geçtiği yolunda iddialar varsa da bunlar doğru değildir. İslamiyet'ten önce İran'da da Nevruz'un kutlandığına dair bilgiler net değildir. İran tarihinin Ahamenidler ve Askaniler Dönemi ile ilgili kaynaklar Nevruz konusunda bilgi vermemektedir. İlk olarak Firdevsi (XXI. yy.) ile birlikte Nevruz geleneğinden bahsedilmeye başlanmış ve Nevruz geleneği eski bir takım İran efsanelerine dayandırılmaya çalışılmıştır. Firdevsî, Zerdüştî inançtan Maniheizm'e kadar uzanan inançları kaba bir şekilde anokronize etmiş ve Nevruz'u dini temele oturtmaya çalışmıştır. Ancak, Zerdüştlüğün kitabı olan Avesta'da ve onun tefsiri olan Zend'de Nevruz'la ilgili hiçbir kayıt mevcut değildir.⁶⁵ Buna ilaveten başta Firdevsî olmak üzere İran geleneğinde, Nevruz'la ilgili düşünce ve uygulamalar, Türk Nevruz geleneğinden tamamen farklıdır.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

Çince kaynaklara dayanılarak verilen bilgilere göre İran'ın bahar bayramının Mart ayında değil, Haziran ayında olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.⁶⁶ Türkler baharın ilk gününü, eski İranlılar ise yazın ilk gününü Nevruz olarak kabul etmişlerdir.⁶⁷ Miladi 618-907 tarihleri arasında Tang sülalesinin resmi kayıtlarını ihtiva eden Çin Yıllığı,⁶⁸ tarihçilik açısından Firdevsi'nin Şehnamesi'nden daha önce dikkate alınması gereken ciddi bir kaynaktır.⁶⁹

İslam tarihi kaynaklarından bir kısmında Nevruz geleneği Zerdüştlük inancına ve bu inancın kurucusu Zerdüş't'e bağlanmaktadır. Mesudî ve Şehristanî'ye göre ise Zerdüş't, Azerbaycan'da yaşamış topluluklardandır. İbn'ülEsîr'e göre Zerdüş't, aslen Filistinli olup, sonradan Azerbaycan'a oradan da İran'a göç etmiştir. Nevruz geleneği Zerdüş'tlüğe dayandırılrsa bile, Zerdüş'tün İranlı olmaması ister istemez bu geleneğin Türklerden İranlılara geçtiği iddiasını kuvvetlendirmektedir.⁷⁰

Baburnâme'de (H. 910) 1505 yılı ile ilgili hatıratında Ramazan bayramı ile Nevruz bayramının 12 gün gibi bir müddetle birleşmesinden bahsedilmektedir.⁷¹ Ali Şîr Nevai, eserlerinde Nevruz adı verilen musiki makamlarından ve Nevruz'da okunan şiirlerden söz eder.⁷² Bunlar 15 ve 16. yüzyıllarda Nevruz geleneğinin yaşadığının delilidir.

Fransız seyyah Gabriel Bonvalot, 1881-1882 yıllarında Orta Asya'yı dolaşmış ve seyahat hatıralarını bir eserde toplamıştır. Bu eserde Ramazan ve Kurban bayramları gibi bayramlar yanında yılbaşı bayramı da yapılmakta olduğundan bahsedilmektedir.⁷³ Gün olarak yılbaşı bayramından bahsederken, ilkbaharın yaklaşmakta olduğu zamanı belirtmektedir.⁷⁴

İnsan, yeryüzü ve tabiatla tanıştıktan sonra sürekli olarak kainatı anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Bu anlama ve yorumlama çabası bitmez ve tükenmez bir istekle devam etmiş ve hayatın değişik yönlerine yansımıştır. İnsan, aslında sahip olduğu güç ve yetenekle tabiata egemen olmaktadır. Bu egemenliği insanlığın yararına kullanmak isteyen insan, aynı zamanda tabiat karşısında bazen aciz kalmakta, bazen de hayranlık duymaktadır.

İnsanoğlunun hayran kaldığı tabiat olaylarının başında bahar gelmektedir. Bahar yeni bir başlangıçtır. Bahar, kabuk değiştirmedir, solukların tazelenmesidir. Bahar insanın, iç dünyası ile, egemen olmaya çalıştığı dünyayı birleştirmesidir. Toprak, nasıl kabarırsa baharda, insanın yüreği de öyle kabarır. Ağaçlar nasıl çiçeklenir, dallar nasıl filizlenirse, insanın duyguları ve düşünceleri de öyle çiçeklenir ve filizlenir.

Bütün bu duygu incelikleri ve ürpermeleri karşısında sanatkar da hissedişlerini ifade etmeye çalışır. Türk edebiyatında bahar, müstesna bir konuk olarak karşılanmış, ona methiyeler düzülmüş ve iltifatlar edilmiştir.

Baharın gelişi, yani Nevruz; Türk edebiyatında, Türk şiirinde, Türk musikisinde ve Türk sanatında konu ve motif olarak her devirde kullanılmıştır.⁷⁵ Türk edebiyatında Nevruz münasebetiyle yazılan şiirlere Nevruziye adı verilmektedir. Bektaşilerde Nevruziyeler dergah bahçelerinde, kırlarda okunmaktadır.⁷⁶ Divan edebiyatı şairleri ise, caize almak için Nevruz dolayısıyla devlet büyüklerine Nevruziyeler sunarlardı.⁷⁷ Nevruz altı yüzyıllık Divan edebiyatının mahsulü olan gazel, kaside gibi şiir türlerinde, birçok şairimizin divanlarında dinîTasavvufî Türk edebiyatında⁷⁸ konu ve motif olarak yer almıştır.

Bahar ve yeni yıl, Nevruz olarak Türk edebiyatında Türk şairlerinin şiirlerinde güzide

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

örnekleri ile yer almıştır.

Fuzulî'nin;

*"Her gün açar gönlümi zevki visalün yenleden,
Gerçi güller açmağa her yılda bir Nevruz olur."*

Nev'î Efendi'nin;

*"Nevruz kim bu bezm içine yılda bir gelir
Hürmetsiz itdi anı da bu köhne rüzgar"*

Nefî'nin;

*"Yılda bir olur bu demi ferhunde aceb mi,
Olmazsa her eyyamda ger âlemi Nevruz"*

Sultan IV. Murad'ın;

*"Ey gönül, gül devridür vakti nevi Nevruzdur
Can bağışlar âdeme bu dem demi firuzdur."*

beyitleri Nevruz'la ilgili güzel örneklerdir.⁷⁹

Türk dünyası edebiyatında da Nevruz'u konu alan şiirlere sıklıkla rastlamak mümkündür.

Bâbur Şah'ın;

*"Yüzi Nevruzu vashı ıydını Babûr ganimet tut
ki mundın yahşı bolmas bolsa yüz Nevruzu bayramlar".⁸⁰*

Kuzey Azerbaycan Türklerinden Şair Balaş Azeroğlu'nun;

*"Nevruz bayramıdır, ilk bahar gelir,
Kışın elayağı yığışır demek.
Fakat ele bil ki, ona ar gelir,
Yara teslim olup geri çekilmek"⁸¹*

XIX. yüzyıl başlarında yaşayan meşhur Türkmen şairi Mahdum Gulu'nun;

*"Olmadı bende nasibin istedim güzden seni,
Dedin: geçsin kış bulurum ben taze Nevruz'dan seni".⁸²*

dizeleri bu örneklerden birkaçıdır.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

Osmanlılarda Nevruz geleneği hemen her dönemde yaşatılmıştır. 21 Mart Osmanlılarda "Nevruzu Sultani" veya sadece "Nevruz" olarak adlandırılmıştır. Gerek sarayda gerekse halk arasında Nevruz coşkuyla kutlanmıştır.

Osmanlı Devleti kanunnamelerinde verginin ilk taksitinin alındığı zaman olarak Nevruz seçilmiş ve "...resmin nısfı Nevruzu Sultani'de ve nısfı aharı son güz ayının evvelinde alına"⁸³ hükmü yer almıştır. 17. yüzyıldan itibaren eyaletlerde doğrudan doğruya vali veya sancakbeylerine ödenmek üzere "Resmi Nevruziye" adıyla yeni bir vergi konulmuştur.⁸⁴

Osmanlı Devleti'nde her büyük savaş için sefer hazırlıkları yapılırken taşradaki askerlerin çağrılarak Orduyu Hümayunu'nda toplanma zamanı olarak da Nevruz günü seçilmiştir. Hoca Sadettin Efendi, Tacüt Tevarih'inde Sultan İkinci Bayezid'in Kili ve Akkirman kalelerinin fethinin hazırlık dönemini anlatırken; "889 (M. 1494) Nevruz'u, yeşil sancaklı, güneş bayraklı alemleriyle parıldamaya başladığı sırada Rebiyülahırın dördüncü günü bu şen beldeden, taht kenti Edirne'ye doğru yola çıktı."⁸⁵ şeklindeki açıklamalarında Nevruz gününden söz etmesi, Osmanlı Devleti'nde Nevruz geleneğinin yaşatıldığına dair örnektir. Yine Tacüt Tevarih'te Sultan I. Selim'in Nevruzu Sultani'de toplanmak üzere orduyu harekete geçirdiğinden söz edilmektedir.⁸⁶

Mora seferi için taşradaki askerlerin Edirne Sahrası'nda Nevruzu Firuze'de Orduyu Hümayun'a ilhak olmaları istenmektedir.⁸⁷ Aynı şekilde Saruhan Sancağı'ndan Mora seferi için Nevruzu Firuze'de yani 21 Mart'ta toplanmak üzere asker çağrılmaktadır.⁸⁸ Prut seferinde "Harp ilanından sonra vilayetlerdeki askere Nevruz yani 21 Mart tarihinde, Edirne sahrasına gelmeleri" istenmiştir.⁸⁹ Avusturya seferinde⁹⁰ de aynı şekilde askerler Nevruz günü toplanmak üzere çağrılmışlardır. Aynı tarz bir uygulamayı, Hun tarihi ile ilgili Çin kaynaklarında "Her yılın birinci ayı olan (yılbaşı) Mart ayında Hunların bütün beyleri Chanyü ordugahına toplanır"⁹¹ şeklinde görüyoruz.

Gülbahar Valde Sultan, oğlu Bayezid'e (II. Bayezid, 1431-1512) Nevruz dolayısıyla bir tebrikname göndermiştir.⁹² Sultan I. Mahmud döneminde Nevruz'un tarih tespitinde ve yılın başlangıcı olarak kullanıldığı görülmektedir. Dönemin Baş Defterdârı Atıf Efendi H. 1152/M. 1739'dan itibaren maaşların ve vazifelerin Muharrem ayından başlamayıp Mart ayından başlamasına karar vermiştir.⁹³

Osmanlı ülkesinde her sene yılbaşı olan Nevruz'da veziriazamla vezirler, eyalet valileri ve belirli bazı devlet adamları tarafından padişahlara Hediyyei Nevruziye adıyla donanmış atlar, kıymetli taşlarla süslenmiş silahlar, pahalı kumaşlar ve sair hediyeler verilirdi.⁹⁴ Buna Nevruz Pişkeşi denilmektedir.

Osmanlı sarayında müneccimbaşlarının en önemli görevleri, her yıl takvim tertip edip Nevruz sabahı padişaha, sadrazama ve diğer devlet ricaline, düzenledikleri bu takvimi "Nevruz Pişkesi" olarak sunmalarıydı.⁹⁵ Yine Nevruziye denen çeşitli baharattan yapılmış macunlar, padişah ailesine ve büyüklere sunulurdu.⁹⁶ Bunların karşılığında padişah ve sadrazam "Nevruziye" adı verilen bir takım hediyeler dağıtırlardı.⁹⁷ Nevruz kutlamaları Osmanlı Devleti'nde bir Türk halk geleneği olarak devam ettiği gibi, Nevruz sabahları yeni yıl takviminin sunulduğu da bir Osmanlı saray âdeti olarak yerleşerek sürmüştür.

Osmanlı döneminde Nevruz kutlamaları örnek teşkil etmesi bakımından, Naima Tarihi'nde Veziri Azâm İbşir Mustafa Paşa'nın IV. Mehmed'e sunduğu Nevruziye ile

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

birlikte sadarete tayini dolayısıyla verilen bilgiler ilgi çekicidir.

"Cumadiye'l ulânın On ikinci sebt günü ba'de'lgurup şems ewveli hamele tahvil idup Nevruz oldu....

...Vezir kanun üzere Nevruziyye pişkeşi ile sadâret pişkeşini cem idüp birden irsal eyledi.

..Tophane önünde müceddeden binâ olunan kalyon Nevruzdan sonra tamam olup deryâya indirdiler. Vezir ve müfti ve vükelâ cem ve yevmi meşhûd oldu."⁹⁸

Bu bilgiler Nevruz'un Osmanlı saray hayatının bir parçası olduğunu göstermektedir.

19. yüzyılda Osmanlı ülkesinde Nevruz geleneği canlı bir şekilde devam etmiştir. Bunun ilk örneğine meşhur tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın Tarihi Cevdet'inde rastlıyoruz. Ahmet Cevdet Paşa, Yeniçeri isyanlarını anlatırken;

"Bu olayda Sadrazam Hurşit Paşa eşkiyayı bastırmağa uğraşırken, Şeyhülislam Durrizade Abdullah Efendi yerinden kıpırdamıyor, ufacık bir ilgi göstermiyordu. Bu durumuna bakılarak 10 Rebiyülâhır 1229 (21 Mart 1814) Çarşamba günü görevinden uzaklaştırıldı. Arpalığı olan Manisa'ya sürüldü. O gün ise Nevruz'du.

Zulmeti gamla seçilmez geceden gündüzü

Böyle eyyamı gamın böyle olur Nevruzu"⁹⁹

diyerek, sürgünden dolayı kötü bir Nevruz günü geçirdiğini ifade etmektedir.

Müneccimbaşılar padişah ve sadrazama Nevruz takvimini sunarken yanlarında Nevruziye adı verilen macunlarını takdim eden hekimbaşılar da bulunmaktadır. Nitekim 1821 yılında Münecimbaşı Rakım Efendi ile Anadolu Kazaskeri Payeli Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi birlikte Babı Ali'ye gidip sadrazamın huzuruna kabul olunmuşlar, biri takvimini, öbürü de Nevruz macununu sunmuştur. Onlara kahve, gülsuyu ve buhur ikramından sonra hil'atler giydirilmiş, atıyyeler sunulmuştur.¹⁰⁰

Yine Yakın Çağda vatan şairimiz Namık Kemal'in Nevruz adlı şiiri, Türk edebiyatında Nevruz geleneğinin Osmanlı'da sürdüğünü gösteren en güzel örneklerden biridir.

NEVRUZ

Bayramı getürdü şerefi makdemi nevrûz,

Hem hurremi îdiz yine hem mükremi Nevruz.

At köhne libâsı gamı tecdîdi sürüret,

Hem îdi safâ sür yürü hem âlemi nevrûz.

Olsam iki yüzden nola şekker çeşi bûse,

İdi ramazan oldu bugün hemdemi nevrûz.

Bir tıflı yetîmi elemiz etmeyiz ikbâl,

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

*Bin îdi sürûr olsa eğer tev'emi nevrûz.
Gönlüm gibi hamyâze keşi bûsei îdim,
Namık gibi hem teşnei câmi cemi nevrûz.
Tebrik edelim bir mehi hurşîd cemâle,
İdin şerefi oldu yine munzami nevrûz.
Uşşâka zamânı kesem îdi safâdır.
Her tavrı televvünde velîkin demi nevrûz.*

Nâmık Kemal¹⁰¹

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Nevruz törenleriyle ilgili olarak Sultan II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu hatıralarında; "Nevruz baharın ilk günü olduğundan bir gün önceden Eczahanei Hümayun'da hazırlanmış Nevruz macunu denilen üzerine altın tozu dökülmüş kırmızı renkte Nevruz şekeri hazırlanır, tüllerle bağlı güzel kâseler içinde Hânedân azasına, vükelâya, mevki sahiplerine, bendegâna dağıtılırdı"¹⁰² diye bahsetmektedir.

Nevruz kutlamaları millî bir gelenek olmaktan öteye geçerek milletlerarası bir boyut kazanmıştır. Nevruz münasebetiyle İran şahı İstanbul'daki elçilik kanalıyla Osmanlı hükümdarına hediyeler sunmuştur. Bu hediyeler, kumaş tablolar içinde kıymetli porselenler ve süslü kutular içinde macun ve İran usulü çeşitli şekerlerdir. Mabeyni Humayûn'a getirilen bu hediyeler yanında bizzat hükümdara takdim edilmek üzere Nevruz şekerinin üzerinde İran Şahı'nın resmi bulunan küçük İran altınlarıyla Sultan II. Abdülhamid'in adının yazıldığı Nevruz şekerleri sunulurdu.¹⁰³ Aynı dönemde Tahran Sefareti'nden Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gelen 21 Mart 1303 (1886) tarihli telgrafnamede Nevruz münasebetiyle İran şahına Avrupa hükümdarlarından tebriknameler geldiği bildirilmektedir.¹⁰⁴ Konu Hariciye Nezareti tarafından Sadâret'e bildirilmiş,¹⁰⁵ Sadrazam Mehmed Kamil Paşa da padişaha iletmiştir.¹⁰⁶ Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamit de İran şahı'na Nevruz münasebetiyle tebrikname göndermiştir.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti'nde devletin kurucusu Osman Bey'in babası "Ertuğrul Gazi'yi Anma Törenleri" II. Abdülhamid zamanına kadar Mart Dokuzu'na rastlayan Nevruz günü yapılırdı. II. Abdülhamid ile birlikte bu tören hükümdarın tahta çıkış günü olan 19 Ağustos'a alınmıştır.¹⁰⁸

Nevruz Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da kutlandığı gibi taşrada da kutlanmaktadır. Nitekim Aydın Vilayeti 1887 tarihli salnamenin Saruhan Sancağı kısmında; Her sene Mart'ın dokuzuna müsadif olan Nevruz'da Mağnisa'da "Mesir" namıyla bir cemiyet olduğu..."¹⁰⁹ geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Rumî takvime göre Mart dokuzu, Miladî takvime göre 21 Mart'a karşılık gelmektedir.¹¹⁰

Kastamonu'da çıkan Köroğlu gazetesinin 2 Nisan 1330 (1914) tarihli nüshasında "Millî Bir Bayram" başlığı altında manşetten verilen Nevruz kutlaması anlatılmaktadır.¹¹¹ Gazetenin verdiği bilgiden anlaşıldığına göre Nevruz kutlamasını Türk Gücü Cemiyeti Kastamonu Şubesi tertip etmiştir. Bu kutlamalarda; "Bizzat Saltanatı Osmaniye'de Türkler; ta eski cengaver ve kadirşinas ecdadını istihlaf ederek nasıl ki İslamiyet'in

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

hadimi ve Osmanlılığın müessis ve hamisi olmuş iseler bugünkü Türkler de o necabeti fitriye saikisiyle senelerden beri bünyesine sâri olan zaafiyeti teşhis ederek eslâfına hayrül halef olmak azmine koyulmuşlardır”¹¹² denilmektedir. Yine aynı gazetenin Türk Gücü Kastamonu Şubesi'nin müracaatı üzerine çıkardığı ilavesinde Nevruz'un Türklerin en eski bayramı olduğu ve Ergenekon'dan çıkışı simgelediği vurgulanarak Nevruz'u yaşatmak için tüm Kastamonulular Nevruz törenlerine davet edilir. ¹¹³

Türk Gücü Cemiyeti Kastamonu Şubesi'nin Köroğlu gazetesi vasıtasıyla daveti üzerine, Kastamonu'da halk ve resmi zevatın katılımıyla Nevruz, yani Ergenekon'dan çıkış günü coşkuyla kutlanmıştır.¹¹⁴ Aynı şekilde ertesi yıl, yani 1331 Mart'nda Ergenekon Bayramı adı altında Nevruz kutlamaları yapılmıştır. ¹¹⁵

Nevruz kutlamalarının bir başka örneğini de Konya'da çıkan Türk Sözü gazetesinden öğreniyoruz. Saim Sakaoğlu'nun araştırmaları sonucu ortaya çıkan Konya'daki Nevruz törenleri 21 Mart 1918'de Konya Valiliği ve Konya Türk Ocağı Başkanı tarafından organize edilmiştir. Tören Alaâddin Tepesi'nde toplanan halk ve resmi zevatın katılımı ile gerçekleşmiştir. Törende millî kıyafetler giymiş bir heyet Ergenekon adında bir beste seslendirmişlerdir. Daha sonra öğrenciler şiirler okumuş, günün mana ve ehemmiyetini anlatan konuşmalar yapmışlardır. ¹¹⁶

Nevruz'la ilgili ilk araştırmalar II. Meşrutiyet Dönemi'nde yapılmıştır. Ömer Seyfeddin Mart Dokuzu veya Nevruz olarak bilinen bu millî gelenekle ilgili olarak 18 Mart 1914'de bir makale neşretmiş¹¹⁷ ve bugünün Türk gençliğinin millî bayramı olduğunu vurgulamıştır. ¹¹⁸ II. Meşrutiyet'le birlikte Türk Ocaklarının öncülüğünde Ergenekon, Nevruz Bayramı kutlamaları yaygınlaştırılmış ve iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi bu bayramı devlet töreni ile kutlanır hale getirmiştir. ¹¹⁹ Özellikle 1914'den sonra ülke genelinde daha çok kutlanmaya başlanan Nevruz ve Ergenekon Bayramı, İttihat ve Terakki'nin bu dönemde uyguladığı Türkçülük politikasının bir neticesidir. ¹²⁰

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nde, saray çevresinde olduğu gibi Manisa, Kastamonu ve Konya merkezlerinde de coşkulu bir şekilde mahalli Nevruz kutlamaları tertip edilmektedir.

Nevruz kutlama geleneği Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam etmiştir. Ancak bu kutlamalar daha çok mahalli olarak devam etmiştir.

Mersin Silifke bölgesindeki Yörük köyleri ve obaları arasında Nevruz ile birlikte kışın bittiği bahar mevsiminin başladığı kabul edilir. Silifke ve çevresinde Nevruz kutlamaları ile ilgili olarak Mart ayının üçüncü pazarı halk tarafından tercih edilmektedir. Ancak köylerde ve yaylalarda Nevruz 22 Mart günü kutlanmaktadır. ¹²¹

Anadolu'da Nevruz kutlamaları Mesir Bayramı törenlerinde olduğu gibi “Mart Dokuzu” geleneği çerçevesinde yapılmaktadır. Mart Dokuzu geleneği 1887 tarihli Aydın Vilayet Salnamesi'nin Manisa Sancağı kısmında Mesir şenlikleri, “Her sene Mart'ın dokuzuna müsadif olan Nevruz'da Mağnisa'da mesir namıyla bir cemiyet olduğu...”¹²² şeklinde anlatılmaktadır ki, Osmanlı Devleti'nde 1840 yılından itibaren kullanılan Rumî takvimdeki 9 Mart'ın Miladî takvimdeki karşılığı 21 Mart'tır. ¹²³ Manisa'da mesir namıyla yapılan Nevruz kutlamaları Cumhuriyet tarihi boyunca 21 Mart günü yapılagelmiştir. 1981'den itibaren hava şartları dikkate alınarak Nisan ayının son Pazar gününe alınmıştır. ¹²⁴

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

Manisa'da olduğu gibi, Sivas,¹²⁵ Elazığ,¹²⁶ İzmir Bornova Naldöken köyü¹²⁷ İzmir Urla, Kastamonu Tosya, Amasya, Kırklareli, Tokat gibi merkezlerde Nevruz kutlamaları Mart Dokuzu geleneği ile sürdürülmektedir.¹²⁸ Bu yerlerde İlkbahar Nevruz ile başlatılmaktadır. Nevruz'dan önce ev ve çevre temizliği yapılır. Nevruz sabahı herkes temiz bir şekilde giyinir, süslenir, çeşitli yemekler hazırlanır ve topluca mesire yerlerine gidilir. Ateş yakılarak üzerinden geçilir. Ateş üzerinden geçmekle ruhun temizlendiği inancı yaygındır.

Gaziantep ve çevresinde 22 Mart gününe "Sultan Navruz" adı verilmektedir. Bu bölgede halk arasındaki inanca göre 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece Sultan Navruz, belli olmayan bir saatte batıdan doğuya göç eden güzel bir kızdır. Başka bir inanca göre ise "kuş donuna" giren ve ayaklarındaki halhalı cıngıldatarak uçan bir ermiştir. Nevruz gecesi Sultan Navruz'ın geçtiği saatte uyanık olanların bütün dileklerinin gerçekleştiğine inanılır.¹²⁹ Ertesi sabah ise bütün halk kırlara giderler, çeşitli yemekler yer, oyunlar oynarlar ve eğlenirler.¹³⁰

Konya ve çevresinde Nevruz geleneği 30-40 yıl öncesine kadar oldukça yaygın bir şekilde kutlana gelmiştir.¹³¹ Konya'da Nevruz'da fener alayları düzenlenmesi ve Nevruz ateşinin yakılması adetleri ortak Nevruz geleneklerindedir.¹³²

AleviBektaşî Türk topluluklarında 21 Mart Nevruz günü bayram olarak törenlerle kutlanır. Bektaşilerde Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü ve Fatma ile evlenme yıldönümü kabul edilir.¹³³ Şia inancına göre ise Nevruz, Hz. Ali'nin Peygamber tarafından halife olarak ilan edildiği gündür.¹³⁴ AleviBektaşî Türk topluluklarında 21 Mart Nevruz günü cem ayini icra edilir.¹³⁵ Gündüz başlayan törenler ertesi gün sabaha kadar devam eder. Törenlere Hz. Ali'nin mevlidi okunarak başlanır, sema ile devam edilir. Bu güne özel Nevruz'la ilgili nefesler okunur.¹³⁶ Yeni aşıklar, şiirlerini, nefeslerini ilk defa burada okurlar. Daha sonra Nevruzîyeler okunur, yenilir içilir.¹³⁷ Alevilerde görülen bir rivayet de sudoluana inancıdır. Balkan Türk Bektaşilerinde yol piri Hünkar, iş piri ise sudoluana'dır. Hünkar Hacı Bektaşî Veli, sudoluana'yı Kırşehir'den Balkanlar'a göndermiştir. Sudoluana, her yıl Nevruz'da güneş doğarken sudan çıkmakta ve parmaklarıyla saçlarını taramaktadır.¹³⁸

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Nevruz kutlamaları 1990'lı yıllara kadar mahalli ölçekte yapılmıştır. Ancak bu yıllardan sonra resmi devlet töreni ile de kutlanmaya başlanmıştır. Bunda da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1990 yılında bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile Rusya Federasyonu bünyesindeki Tataristan'ın 21 Mart Nevruz gününü millî bayram ilan ederek kutlamalarının etkisi olmuştur.

Tarihten bu güne Nevruz kutlamaları gerek Türkiye Cumhuriyeti'nde gerekse Türk dünyasında yaygın bir gelenektir. Kutlanan bölgelere göre küçük farklılıklar varsa da bu o bölgenin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Türk topluluklarında Nevruz kutlamaları sırasında ortaya çıkan ortak Nevruz gelenekleri meydana gelmiştir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Türk düşüncesinde kainatın yaratılışı, Türk insanının yaratılışı, Ergenekon'dan çıkış, gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart Nevruz'a oturtulmuştur. Bu bakımdan Türklerde Nevruz, bir varoluş ve yeniden diriliş anlamındadır.

Nevruz Bayramı kutlamalarında Ergenekon Destan'ından esinlenerek demir dövme

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

geleneği oluşmuştur.

Nevruz yılbaşısıdır. Takvime taşınmıştır.

Nevruz bayram günüdür. Halk Nevruz'un birinci günü ev ev gezerek birbirlerinin bayramını kutlamaktadır.

Devlet erkânı ve halk arasında hediyeleşme âdeti yaygındır.

Nevruz günü çok çeşitli yemekler hazırlanır. Sömölök (=Sümelek, Semeni) Nevruz Bayramı'nın sembolü haline gelmiştir.

Nevruz baharın başlangıcıdır. Bahar; güzelliği, yeşilliği, yeniden dirilişi ifade eder. Bağ ve bahçelere yeni fidanlar dikilir, ağaçlar budanır.

Nevruz yaklaşırken ev, eşya, sokak, çeşme ve çevre temizlenir. Nevruz Bayramı için yeni ve temiz elbiseler hazırlanır.

Nevruz kutlamalarında ateş yakılır ve üzerinden atlanır. Türk düşüncesinde ateşten atlama temizlenme amaçlıdır.

Nevruz yılbaşısıdır. Yılın sonunda halk, yeni yılın şerefine Nevruzname denilen koşak ve beyitler hazırlarlar.

Nevruz günlerinde insan hayvan ve her türlü eşyanın arındırılması için tütsüleme geleneği vardır.

Nevruz Bayramı'na ikiüç gün kala ve Nevruz'da ata mezarlarını ziyaret etme âdeti vardır.

Nevruz bayramlarında cemaatten salma ile para toplanıp büyük yemek kazanı kaynatılır. Bazı aileler kendi güçlerince Nevruz aşısı hazırlayıp merasimin yapıldığı yere kendisi götürüp ikram eder.

Nevruz'un ilk günü halk yurt olarak bir yere toplanır. Burada çeşitli oyunlar oynanır. Gökbörü (köpkâri) oyunu, güreş, at yarışları, ok atma yarışları vb. gibi spor gösterileri yapılır. Şair ve koşakçılar arasında şiir ve koşak atışmaları yapılır. Meddahlar halk destanlarını hikaye ederler. Kız ve Yiğitler Nevruz dolayısıyla şiir ve koşaklarla birbirine muhabbetlerini açıklama fırsatı bulurlar.

Nevruz günü doğan çocuklara Nevruz adı konulur.

Nevruz musiki makamı olarak Türk kültüründe yer almıştır.

Nevruziye denilen macun (Mesir) yapılıp saraya ve halka dağıtılır. Bu macundan yemenin kuvvet ve şifa verdiği inanılır.

Nevruz'da dargınlar barıştırılır, kırgınlıklara son verilir.

Türk kültür ve tarihinde kaynağını bulan Nevruz Bayramı her yönüyle Türk gelenek ve görenekleriyle zenginleşmiş millî bir bayramdır. Türklere göre Nevruz, Allah'ın ilahî

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

güzelliğinin sembolüdür. Bahar; güzelliği, yeşilin dirilişini, yeniden doğuşu sembolize etmektedir. Bu nedenle Nevruz geleneği Türklerde hem millî hem de dinî bir özellik kazanmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Tepekaya

Celal Bayar Üniversitesi FenEdebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 3 Sayfa: 600-610

Dipnotlar :

1. Abdulhaluk Çay, "Ergenekon Destanı ve Nevruz Bayramı", Milli Folklor, Sayı: 25 (Bahar 1995), ss. 27.
2. Ebulgazi Bahadır Han, Türk Şeceresi (Şecerei Türk), (Haz. Rıza Nur), İstanbul 1343/1925, ss. 3538; Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi I, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 64; Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara 1981, s. 7879.
3. Abdülkadir İnan, "Türklerde Demircilik SanatıTarihte Folklerde", Türk Kültürü, Sayı: 42 (Nisan 1996), ss. 542544.
4. Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgatit Türk, c. I, (çev: Besim Atalay), Ankara 1939, s. 347; M. Abdülhaluk Çay, Nevruz Türk Ergenekon Bayramı, 8. baskı, Ankara 1999, s. 69.
5. Şemseddin Sami, Kamusu Türki, Dersaadet 1317, s. 14741475; Aydın Vilayeti 1304 Tarihli Salnamesi, İzmir Aydın Vilayet Matbaası 1304, s. 330.
6. Reşat Genç, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Nevruz", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, sayı: 12, Ankara 1997, s. 12.
7. Neşet Çağatay, "Eski Türklerde Takvim", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, sayı: 12, Ankara 1997, s. 55.
8. Çay, a.g.e., ss. 503508.
9. Muzaffer Tepekaya, "Nevruz ve Osmanlı'da Yaşatıldığına Dair", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C. IV, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayını, İzmir 2000, s. 218.
10. Ahmet Kabaklı, "Yılbaşı, Muharrem, Ergenekon ve Nevruz Üzerine", Tercüman Gazetesi, 1 Ocak 1974.
11. Remzi Duran, "Türk Süsleme Sanatlarının Ortak Motifi Nevruz Çiçeği" Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, sayı: 2, İzmir 1998, ss. 125173.
12. Emel Esin, İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş (Türk Kültürü Elkitabı II. cilt 1/b'den Ayır Basım) İstanbul 1978, s. 332; Duran, a.g.m., s. 137.
13. Duran, a.g.m., ss. 137140.
14. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Ankara 1954, s. 97.
15. Çay, a.g.e., s. 45.
16. M. Abdülhaluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Ankara 1985, s. 51.
17. Genç, a.g.m., s. 2.
18. Nuraniye Erkin H. Ekrem, "Uygurlarda Nevruz Kutlamaları", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, sayı: 12, Ankara 1997, s. 73.
19. NuraniyeErkin H. Ekrem, a.g.m., s. 75.
20. NuraniyeErkin H. Ekrem, a.g.m., s. 75.
21. Özkan İzgi, Çin Elçisi Wangyente'nin Uygur Seyahatnamesi, Ankara 1989, s. 65.
22. NuraniyeErkin H. Ekrem, a.g.m., s. 76.
23. Mahmut Tezcan, "Türk Coşkusunun Simgesi Nevruz" Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, sayı: 12,

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

- Ankara 1997, s. 27.
24. Ablikim İltebir, "Günümüzde Uygur Türklerinde Eski Törelere ve Nevruz", Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri (Ankara, 1921 Mart 1996), Ankara 1996, s. 218219.
 25. Çay, a.g.e., s. 9697.
 26. Yapılan çalışmalar sonunda Kaşgar'ın batısında yer alan Opal köyünün Kaşgarlı Mahmud'un köyü olduğu ve köyün batısında Hazreti Mollam Dağı'nın eteğinde yer alan mezarın da Kaşgarlı Mahmud'a ait olduğu anlaşılmıştı. Bkz. Sultan Mahmud Kaşgarlı, "Büyük Türk Bilgini, Kaşgarlı Mahmud'un Kişiliği ve Türklük Bilinci", Türk Kültürü, Sayı: 420 (Nisan 1998), s. 195.
 27. İsa Özkan, "Uygur Efsanelerinde Nevruz", Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ankara, 1921 Mart 1996), ss. 309313.
 28. Ayşe Gül Sertkaya, "Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı'nın Bahariyesi ve Nevruz Beyitleri", Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay Armağanı, C. II, Ankara 1998, ss. 13951408.
 29. Ferhad Kurban Tanrıdağlı, "Uygur Türklerinde Nevruz Bayramı Kutlamaları", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, C. 2, Sayı: 8 (Mart 1995), s. 3738.
 30. Tanrıdağlı, a.g.m., s. 39.
 31. Çay, a.g.e., s. 119.
 32. Olcabey K. Karatayev, "Kırgız Tarihi ve Nevruz", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Yıl: 5, Sayı: 12, 1997, s. 86; İnan, a.g.e., s. 8, M. Öcal Oğuz, "Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri", Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (1921 Mart 1996), Ankara 1996, ss. 305308.
 33. Gülzara Cumakunova, "Nooruz Bayramı: Doğa ile İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", Bilge, 1997Bahar 12, s. 5; Karatayev, a.g.e., s. 86.
 34. Cumakunova, a.g.m., s. 6.
 35. Cumakunova, a.g.m., s. 6.
 36. Cumakunova, a.g.m., s. 67.
 37. Karatayev, a.g.e., s. 86.
 38. Çaştegin Turgunbayev, "Kırgızlarda Nevruz Bayramı", Türk Kültürü, Sayı: 419, (Mart 1998), ss. 167169.
 39. Barthold Spuler, İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri, 12201350, (Terc. Cemal Köprülü), Ankara 1957, s. 190.
 40. Tandergi, Kazakistan, No 4, (Mayıs 1925), s. 120'den Ahmet Talcmen, Bulgaristan Türkleri Yılbaşı Bayramları ve Manileri, Adana 1991, s. 20.
 41. Çay, a.g.e., s. 125.
 42. Oniki Hayvanlı Takvim'in 20. yüzyılda da kullanıldığına dair, Bkz. 1923 Jıldın Kazak Kalendarı, Orenburg 1922'den Çay, a.g.e., s. 125.
 43. Ahsen Turan, "Kazakların Milli Bayramı Nevruz", Türk Dünyasında İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ankara, 1921 Mart 1996), Ankara 1996, s. 341342.
 44. Süleyman Yeliçek, "Moğolistan Notları", Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay Armağanı, Ankara 1998, C. 11, ss. 11851198.
 45. Turan, a.g.m., s. 342.
 46. İristay Kuçkartayev, "Özbekistan'da Nevruz Bayramı", Atayurttan Atayurda Türk Dünyası, Sayı: 12, (1997), s. 91.
 47. Süleyman Tefvik Serpici, "I. Dünya Savaşı'nda Ruslara Esir Düşen Bir Subayın Türkistan Hatıraları I", Hayat Tarih, Yıl: 7, Sayı: 6, (1 Temmuz 1971), s. 87.
 48. Çay, a.g.e., ss. 191216.
 49. Muhammed ZununAbdülkerim Rahman, Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları, Ürimçi 1980, ss. 3842'den Çay, a.g.e., s. 144.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

50. Azad Nebiyev, Nevruz Bayramı, Bakü 1991, s. 3'den Çay, a.g.e., s. 47.
51. Çay, a.g.e., s. 229.
52. M. Emin Resulzade, "Nevruz Bayramı", Azerbaycan, Sayı: 12/24 (Mart 1954), s. 56'dan, Çay, a.g.e., s. 231.
53. Çay, a.g.e., s. 231.
54. Feride Muratçayera, "Dağıstan'da Nevruz Bayramı", Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, (Ankara 1921 Mart 1996), Ankara 1996, s. 278; Hamit Malkonduyev, "KaraçayMalkar Türklerinde Nevruz Bayramı", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (Ankara 2022 Mart 1995), Ankara 1995, s. 189; İbrahim Şamanov, "Kafkasyalı KaraçayMalkar Türklerinin Halk Takviminde Yeni Yıl Nevruz", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Sayı: 12 (1997), ss. 9699; Ramazan Kereytev, "Kafkas Nogay Türklerinde Nevruz Bayramı", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (Ankara 2022 Mart 1995), Ankara 1995, ss. 232235.
55. Sabır Kemalov, "Karakalpaklarda Nevruz", Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri (Ankara, 1921 Mart 1996), Ankara 1996, s. 257.
56. Çay, a.g.e., ss. 158162.
57. Kadir Golkarian, "Tarihte Nevruz ve Azerbaycan Folklorunda Olduğu Değeri", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (Ankara, 2022 Mart 1995), Ankara 1995, s. 132.
58. Ahmet Tecemen, "Bulgaristan Türkleri İnançları, İlkyaz Gündönümü", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Sayı: 12 (1997), s. 30; Çay, a.g.e., s. 181.
59. Çay, a.g.e., s. 187.
60. Ahmet Süleymanov, "Başkurt Halkının Milli Bayramlar Sisteminde Nevruz", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (Ankara, 2022 Mart 1995), Ankara 1995, s. 181.
61. Ebu Ömer Muhammed b. Yusuf elKindî, Kitabu'İVülât ve Kitabu'l Kudat, (neş: Rhuven Guest), Beyrut 1908, s. 294.
62. Nizamü'lMülk, Siyasetname, (Haz: Mehmet Altay Köymen), Ankara 1982, s. 53.
63. Nizamü'lMülk, a.g.e., s. 53; Genç, a.g.m., s. 2.
64. Genç, a.g.m., s. 2.
65. Harun Güngör, "Ön Asya Kültürlerinde Yeniden Doğuş ve Türklerde Nevruz", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri (Ankara, 2022 Mart 1995), s. 32.
66. NuraniyeErkin H. Ekrem, "Uygurlarda Nevruz Kutlamaları", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri (Ankara, 2022 Mart 1995), s. 155-156.
67. B. A. Baytamrew, "Yeni Gün, Kaynak ve Adetler", Nevruz, (Çev. Y. PekcanS. Öztürk), Ankara 1993, s. 78; Güngör, a.g.m., s. 3436.
68. Nuraniye Erkin H. Ekrem, a.g.m., s. 156.
69. Çay, a.g.e., s. 2.
70. Şaban Kuzgun, "İslam Tarihi Kaynaklarına Göre Nevruz Bayramı", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (Ankara, 2022 Mart 1995), Ankara 1995s. 106107.
71. Reşit Ahmeti Arat, Vekayî, Babur'un Hatıratı, II, Ankara 1946, s. 162.
72. NuraniyeErkin H. Ekrem, a.g.m., Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, Sayı: 12 (1997), s. 76.
73. Gabriel Bonvalot, Esir Yurt Orta Asya'dan (ter: Reşat Uzman), İstanbul 1976, s. 72.
74. Bonvalot; a.g.e., s. 114.
75. Zeynelabidin Makas, Türk Millî Kültüründe Nevruz, İstanbul 1987, ss. 952; Duran, a.g.m., ss. 136140.
76. Bedri Noyan, "Nevruz Erkanı", Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, II, Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı, İzmir 1983, s. 117.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

77. Çay, a.g.m., s. 450.
78. Abdurrahman Güzel, "XIVXV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz ve Nevruziyeler", Türk Kültürü Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (Ankara 2022 Mart 1995) Ankara 1995, s. 99.
79. Müjgan Cunbur, "Klasik Edebiyatımızda Nevruz", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyum) Bildirileri, (Ankara 2022 Mart1995), Ankara 1995, ss. 3742, Çay, a.g.e., 8. baskı, s. 448449.
80. Bilal Yücel, Bâbur Divanı, Ankara1995, s. 129.
81. İrfan Ünver Nasrattınoğlu, Çağdaş Kuzey Azerbaycan Şiiri Antolojisi, Ankara 1984, s. 80.
82. Orazpulat Eke Baharlı; "NevruzYeni Yıl", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, sayı: 8, Mart 1995, s. 42.
83. Ömer Lütfü Barkan, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları", Kanunlar, C. I, İstanbul 1943, s. 204.
84. İsmet Parmaksızoğlu, "Nevruziye", Türk Ansiklopedisi, C. 25, s. 220.
85. Hoca Sadettin Efendi, Tacü't Tevarih, C. III, 4. baskı, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1999, s. 236.
86. Hoca Sadettin Efendi, a.g.e., C. IV, s. 174.
87. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Divan Kalemi (A. DVN), 685/39.
88. Manisa Şeriyeye Sicilleri, C. 176, s. 113/1.
89. Akdes Nimet Kurat, Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711), Ankara 1951, s. 256.
90. Crolin Finkel, The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593 1606, Wien 1988, s. 4950.
91. NuraniyeErkin H. Ekrem, a.g.m., s. 74.
92. Çağatay Uluçay, Harem II, 2. baskı, Ankara 1985, s. 158.
93. Faik Reşit Unat, Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu, 6. baskı, Ankara 1988, s. 159.
94. R. Levy, "Nevruz", İslam Ansiklopedisi, C. IX, MEB Yayını, İstanbul 1993, s. 234.
95. Müjgan Cunbur, "Bir Osmanlı Müneccimbaşının Nevruz Tebrikleri", Nevruz ve Renkler, (Yay. haz: Sadık TuralElmas Kılıç) Ankara 1996, s. 122.
96. Ali Haydar Bayat, Manisa Mesir Bayramı ve Darüşşifası, Manisa 1981, s. 21.
97. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, 4. baskı, Ankara 1988, s. 371-372, Bayat, a.g.e., s. 21.
98. Naima Tarihi Naima= Ravzatu'l Hüseyin fi Hulâsati Ahbârî'lHâfikayn, 3. baskı, Matbaai Amire, İstanbul 1283, C. VI, s. 6566, Cunbur, a.g.m., s. 122123.
99. Ahmed Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet, C. V, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1993, s. 2580.
100. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 367.
101. Namık Kemal'in Şiirleri, İstanbul 1957, s. 8182.
102. Ayşe Osmanoğlu, Babam Sultan Abdülhamit (Hatıralarım), 3. baskı, İstanbul 1986, s. 106.
103. Osmanoğlu, a.g.e., s. 106, Çay, a.g.e., s. 275.
104. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (Y. A. Hus); 200/1101.
105. BOA, Y. A. Hus, 200/1102.
106. BOA, Y. A. Hus, 200/1103.
107. Tepekaya, a.g.m., s. 215.
108. M. Şakir Ülkütaşır, "Eski Devirlerde Ertuğrul Gazi Töreni", Türk Kültürü, Sayı: 51, (Ocak 1967), ss. 195197.
109. Aydın Vilayeti 1304 Tarihli Salnamesi, ss. 330332.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE TARİHİNDE NEVRUZ

110. Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Takvimü's Sinin, (Hazırlayanlar: Yücel DağlıHamit Pehlivanlı), Ankara 1993, s. 331.
111. Çay, a.g.e., s. 286.
112. Köroğlu Gazetesi, 2 Nisan 1330, sayı: 254, Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu'da Bir Nevruz Kutlaması", Duygu, (Mart 1997), sayı: 6, s. 57.
113. Köroğlu Gazetesi, 2 Nisan 1330, sayı: 254'e ilave.
114. Çay, a.g.e., ss. 288-293.
115. Köroğlu Gazetesi, 26 Mart 1331 2 Nisan 1331, Sayı: 305-306.
116. Saim Sakaoğlu, "Konya'da 1918 Yılı Ergenekon Bayramı", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri (Ankara 20-22 Mart 1995) Ankara 1995, s. 8990; Türk Sözü Gazetesi, 24 Mart 1918.
117. Ömer Seyfeddin, "Türklerin Milli Bayramı, Yeni Gün: Mart 9", Tanin, C. 16, (18 Mart 1914), s. 34; Çay, a.g.e., s. 285.
118. Ömer Seyfeddin, a.g.m., s. 4.
119. Çay, a.g.e., s. 285.
120. Tepekaya, a.g.m., s. 218.
121. Çay, a.g.e., s. 305306.
122. Aydın Vilayeti 1304 Tarihli Salnamesi, s. 330.
123. Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Takvimü's Sinin, (Hazırlayanlar: Yücel DağlıHamit Pehlivanlı), Ankara 1993, s. 331.
124. Nejdet Bilgi, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası 19081950, (Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 1996, s. 467.
125. Müjgan Üçer, "Sivas'ta Mevsimlik Bayram ve Özel Günler", Anayurttan Atayurda Türk Dünyası, C. II, Sayı: 8, (Mart 1995), s. 5152.
126. Fikret Memişoğlu, "Türkiye Folklor Haritası", Yeni Fırat, Sayı: 5, (Ekim 1962), s. 21; Fikret Memişoğlu, "HarputElazığ Folkloru", Yeni Fırat, Sayı: 25, (Mart 1965), s. 18.
127. Hüseyin Sezgin, "Naldöken Köyünde Nevruz Bayramı", Köy Enstitüleri Dergisi, C. I, Sayı: 1, (Ocak 1945), s. 4647.
128. Çay, a.g.e., s. 324332.
129. Hurşit Alpaslan, "Ay Hakkında İnanmalar", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 87, (Ekim 1956), s. 1392.
130. Ali Nadir Ünler, "Gaziantep'te Nevruz'a Ait İnanmalar", Başpınar, Sayı: 13, (Mart 1940), s. 15; Cemil Cahit Güzelbey, "Gaziantep'te Halk Takvimi ile İlgili Töreler", Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 346, (Mayıs 1978), s. 8320, Çay, a.g.e., s. 314.
131. Mustafa Kafalı, "Türk Kültüründe Nevruz ve Takvim", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri (Ankara 2022 Mart 1995) Ankara 1995, s. 28.
132. Sakaoğlu, a.g.m., s. 8990.
133. M. Tefik Oytan, Yirminci Asrın İnsanlığına Armağan, Bektaşiliğin İçyüzü, DibiKöşesiYüzü ve Astarı Nedir?, C. II, İstanbul 1960, s. 60.
134. Bedri Noyan, "Şia'nın Bayramlarında Nevruz", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi II, Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı, İzmir 1983, s. 102103.
135. Burhan Oğuz, Türk Halkının Kültür Kökenleri, C. II, İstanbul 1980, s. 220; Oytan, a.g.e., s. 60.
136. Çay, a.g.e., s. 311.
137. Oytan, a.g.e., s. 6162.
138. Çay, a.g.e., s. 52.